

XEIRAS HERÁLDICAS: IGREXA DE SAN FIZ DE ASMA

PABLO S. OTERO PIÑEYRO MASEDA*
XOSÉ ANTÓN GARCÍA GONZÁLEZ-LEDO
CSIC-Xunta de Galicia
Instituto de Estudios Gallegos “Padre Sarmiento”

Resumo

Estúdanse e analízanse as testemuñas históricas e heráldicas da igrexa lucense de San Fiz de Asma, no concello de Chantada, aportando base documental para a súa correcta interpretación.

Palabras clave

Heráldica, fidalguía, pazos, pousas, laudas sepulcrais, historia local.

Abstract

There are studied and analyze the historical and heraldic testimonies of the church of San Fiz de Asma (Chantada. Lugo), contributing documentary base for their correct identification.

Key Words

Heraldry, Gentlemanliness, nobleman housing, palaces, sepulcher, home history.

* Alumno etapa tesis del Dpto. de Historia I de la Universidad de Santiago.

Nas viaxes que estamos a realizar por Galiza recollendo as testemuñas que fican nas igrexas, mosteiros, capelas... de escultura funeraria, heráldica e epigrafía medieval, aproveitamos ó mesmo tempo, ir inventariando outras manifestacións máis recentes, laudas, escudos... cuia existencia é aínda moi abundante na nosa terra¹.

Unha gran parte atópase fora do seu primitivo empraçamento debido ás reformas e desatinados arranxos que se fixeron en algunhas igrexas, que en moitos casos chegaron a facer desaparecer moitas destas manifestacións.

Na visita realizada o oito de abril do ano 2006 comprobouse que soio se conservan tres testemuñas armoriadas, dúas laudas sepulcrais e unha labra empotrada nun dos muros interiores. Nas páxinas que seguen farase un detallado estudo histórico e embremático de cada unha destas pezas.

A igrexa parroquial de San Fiz de Asma atópase no concello de Chantada, provincia de Lugo. Do vello tempro románico soio se conserva unha fiestra con arco de medio punto (*figura 1*)²

O edificio actual, do século XVIII, con moitas reformas posteriores, consta de nave rectangular con teito de madeira a dúas vertentes, capela maior con cuberta tamén de madeira, ista a catro augas, coa sancristía adosada ó muro Sul. O seu aspecto é hoxendía dunha fábrica moi sinxela, que non reflexa ren da súa antiga contrucción. Despois de se terse cotexados os libros de fábrica custodiados no Arquivo Diocesano de Lugo, chegouse a conclusión que ista igrexa sufriu deprorables perdas no seu patrimonio: retábulos, reixas, arquerías³...

¹ Iste traballo é un complemento do proxecto *Corpus de epigrafía, heráldica y escultura funeraria medieval gallega*, que se desenvolve no Instituto de Estudos Galegos "Padre Sarmiento" (CSIC-Xunta de Galicia) baixo a dirección do Dr. Eduardo Pardo de Guevara y Valdés.

² Dista igrexa ocupáronse outros autores: Nicanor RIELO CARBALLO, voz "Asma (San Fiz)" en Elías Valiña Sampedro *et al.*, *Inventario artístico de Lugo y su provincia*, vol. 1, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1976, páxs. 133-137; Ramón YZQUIERDO PERRÍN, *La arquitectura románica en Lugo*, La Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1983 (Catalogación arqueológica y artística), páxs. 151 e 336; e Jaime DELGADO GÓMEZ, "El románico de Lugo y su provincia", vol. 2, en *El Románico de Galicia*, La Coruña, Edinosa, D.L. 1996, páxs. 491-492.

³ V. unha pequena mostra das modificacións e reparacións feitas niste tempro, onde se fai referencia a moitos elementos hoxendía desaparecidos no Apéndice documental, letra D.

Figura 1. Fiestra románica, na actualidade murada, nunha das paredes interiores da sancristía; é de arco de medio punto e moldura de arista en baquetón, presentando a chambrana un festón de arquiños tamén de medio punto; as columnas nas que se apea son de fustes lisos e monolíticos.

Testemuñas heráldicas que aínda fican nista igrexa

– Óvalo sobre cartela que campá no altar maior, empotrada na actualidade no muro do evanxelio, timbrado de elmo siniestrado con prumas, abondosos lambrequíns e pendurado á embremática con tiracol⁴. O seu campo cuartelado en cruz; no primeiro, cinco barras e a roda de tormento coa que martirizaron a Santa Catalina de Alexandría⁵; no segundo, brochante dunha árbore, unha frol de lis e na diestra e na sinistra dous leóns rampantes coroados, amosando enriba de cada coroa unha pequena cruz; no terceiro, unha “tau” acompañada dunha man armada cunha maza ou cachiporra; no cuarto, un touro brochante ou atravesado por unha espada, sumado dun xaquelado (*figura 2*).

⁴ Correa do escudo coa que se penduraba do colo. Esta peza non é moi frecuente na heráldica galega.

⁵ O relato haxiográfico dista Mártir, no día 25 de novembro, voz “Santa Catalina, Virgen y Mártir” en Jean CROISSET S.I., *Año cristiano o ejercicios devotos para todos los domingos, días de cuaresma y fiestas movibles*, trad. ó castelán por José María Díaz Jiménez, Barcelona, Librería Religiosa, 1866, páxs. 444-448.

FECHT XX© 8-IV-MMVI.
✚

Figura 2. Labra heráldica empotrada no muro do altar maior

Representan istes embrems, dun xeito anárquico, ós linaxes dos Varela, Prado –variante que se da moito nista zona⁶– Somoza e Temes.

Na parte inferior e arredada pola embremática, a data de 1619.

Ten unhas medidas de 148 cm. de ouro por 90 cm. de ancho.

⁶ Outras formas moi abondosas e máis antigas das representacións das armerías desta linaxe vense na terra da Ulloa, con numerosas mostras na igrexa palense de Vilar de Donas, na que se amosan en troques dos leóns deitados ou rampantes a unha árbore, a fouce cravada nil. Isto demostra que unha mesma linaxe ó asentarse noutras bisbarras fai modificacións ou brisuras na súa embremática. V. figura 5.

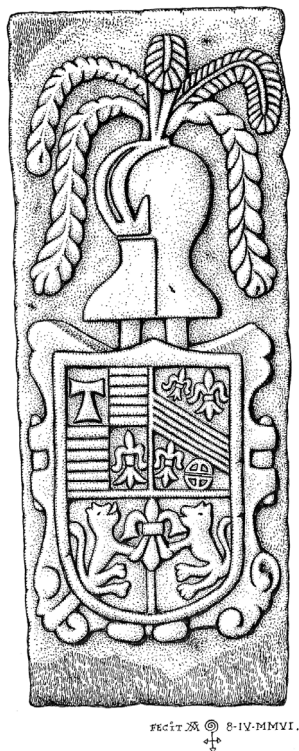

Figura 3. Tamba sepulcral do muro da epístola.

– Tamba sepulcral arrimada á parede do lado da epístola; escudo sobre cartela cun pico no xefe, timbrado de elmo adiestrado e empenachado, tamén con tiracol. O campo medio partido e cortado, figurando no primeiro cuartel, asimesmo cuartelado en cruz, cunha “tau”, unhas faixas e unha frol de lis; no segundo, unhas bandas, tres lises e a mentada roda de Santa Catalina; no terceiro unha lis con dous leóns rampantes⁷ (figura 3).

Istas armerías corresponden ós linaxes dos Temes⁸, Varela e Prado, todo dun xeito un pouco anárquico. Pola súa forma pódese datar no remate do século XVII.

As súas dimensións son de 168 cm. de longo por 64 de ancho.

Despois de estudadas istas armerías chegouse á conclusión de que a embremática das dúas pezas son pertencentes a unha mesma linaxe xunguidas por distintos entronques, que foron labrando a súa sinal coas súas variantes no campo dos seus escudos, e que polas referencias documentais expresadas no Apéndice documental, pertencían a unhas capelanías sitas no interior do templo.

Cabe recoñecelos como pertencentes á casa ou pousa de San Fiz, moi perto da igrexa parroquial, propiedade durante xeracións dos Prado, e xa no século XIX ós seus descendentes, os marqueses de San Martín de Hombreiro⁹.

⁷ Si a inscrición que identifica ó difunto aparece frecuentemente encol da lápida funeraria, máis non sempre, a presenza da embremática, que entroques, é inexcusable. O embrema heráldico, na súa calidade de selo de propiedade, aparece de forma visíbel e notoria no sepulcro. V. Xosé GARCÍA GONZÁLEZ-LEDO, “A orante de Vasco Taboada do Carrio (século XVII), *Descubriendo Deza. Anuario de Estudios e Investigación*, 7 (2005), páx. 16, n. 14.

⁸ A representación máis antiga coñecida en Galiza dista estirpe atopámola no magnífico moimento funerario de Vasco Pérez de Temes, século XIV, no que campan as crásicas faixas aínda sen a “tau”, que foi introducida en épocas máis modernas. Está ubicado desaxeitadamente pois o mentado moimento figura traballado por todas as súas caras, o cal demostra que foi feito para velo no centro dunha capela. Na actualidade está arrombado nun lucillo do lado da epístola da igrexa parroquial de Santiago de Lousada, no veciño concello de Carballedo, tamén na prov. de Lugo. V. figura 6.

⁹ Un moi completo traballo sobre as linaxes da Casa de San Fiz de Asma en Vitor Manuel MIGUÉS, *As Terras, as pousas e os vinculeiros: a fidalguía galega na Epoca moderna*, Sada, Edicións do Castro, 2002.

Un elemento que identificaba ós patróns e os sustraía do común anonimato eran as armas esculpidas nos muros das igrexas do seu padroado, e os sepulcros que alí se encontraban¹⁰. Referíndose a iste caso, atopáronse algunhas referencias documentais de interés:

- No ano 1614, o Lic. Francisco Rodríguez Varela, alcalde ordinario da cidade de Lugo, marido de dona María de Prado, manda, unha vez soterrado, “*trasladar mis guesos y llebarlos a la **mí capilla** de la yglesia de Senor San Fiz d’Asma, donde le tengo puesto por grabamen aya de decer el dicho entierro*”¹¹.
- No ano 1659, don José Arias de Prado, rexidor de Lugo e veciño desa cidade, marido de dona María del Castillo, finando en Santiago, manda “*después de consumida la carne en ella, mis guessos sean trasladados a la yglesia de San Fiz de Asma, y a la capilla mayor, **en uno de los dichos que en ella están**, y donde están enterrados mis padres y abuelos*”¹².
- No ano 1750, deuse sepultura en San Fiz a don Ignacio de Prado y Lemos, no “*lucillo que está en el Coro, al lado de la epístola*”¹³.

¹⁰ V. Ana FRAMINÁN SANTAS, “Notas acerca de los derechos de los laicos en las iglesias parroquiales de Galicia (s. XIII-XV)”, *Estudios Mindonienses*, 21 (2005), páxs. 336-344.

¹¹ ARG, Fondo Marquesado de San Martín de Hombreiro, caixón 103, mazo 50, núm. 42, 5º.- V. Apéndice Documental, letra A.

¹² ARG, Fondo Marquesado de San Martín de Hombreiro, caixón 103, mazo 50, núm. 42, 7º.- V. Apéndice Documental, letra B.

¹³ ARG, Fondo Marquesado de San Martín de Hombreiro, caixón 103, 9-51.- V. Apéndice Documental, letra C.

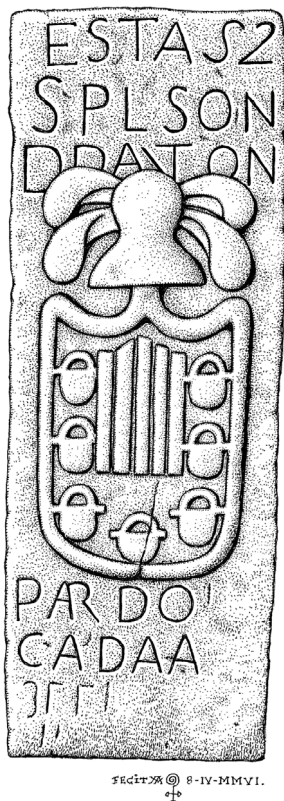

Figura 4. Tampa sepulcral do muro do evanxelio

– Tampa sepulcral arrimada ó muro do lado do evanxelio, perto do altar maior; no seu centro un escudo con tres picos no xefe e redondo na punta, timbrado de elmo moi erosionado empenachado con catro plumas. No seu campo, seguindo a forma tradicional, cinco táboas rodeadas de sete caldeiros que corresponden ás armas dos Taboada (*figura 4*).

Na parte superior e inferior, bastante erosionada, a seguinte inscrición, parte dela mutilada, en letras capitais:

ESTAS 2 / SPL SON / D D ANTON / PARDO [...] / CADA A[...] / [...]

Que desenvolvida da o seguinte texto:

ESTAS 2 S(e)P(u)L(turas) SON D(e) D(on) ANTON PARDO [...] CADA A[...] [...].

Cóidase tamén que sexa de remates do século XVII.

As medidas desta pedra sepulcral son 164 cm. de longo por 57 cm. de ancho.

Ista tampa vincúlase á estirpe dos Pardo Taboada da Casa de Tarrío, cuio solar tamén está na parroquia de San Fiz de Asma. O personaxe citado na devandita lauda cabe identificalo con don Antonio Pardo Taboada, vinculeiro de Tarrío¹⁴, marido dunha segundona da Casa de San Fiz, dona Jerónima Prado. Non foi iste o único emparentamento antre ambas Casas. De feito na segunda metade do século XVIII uníronse ambos vínculos co casamento de dona María Josefa Pardo Taboada, de Tarrío, con don Vicente María de Prado e Lemos, de San Fiz, conformando un moi basto patrimonio ó redores da ribeira miñota, cunha moi importante facenda co seu eixo centrado especialmente na produción vitícola¹⁵.

¹⁴ Os seus patrimonios extendíanse pola bisbarra chantadina, nas terras de Camba e Portomarín, v. Vítor Manuel MIGUÉS, *As Terras, as pousas...* cit. n. 9, páx. 165.

¹⁵ V. Vítor Manuel MIGUÉS, *As Terras, as pousas...* cit. n. 9, páxs. 64, 67 e 165.

Figura 5. Lauda sepulcral na que se aprecian as armas tradicionais dos Prado –a árbore e a fouce– niste caso tamén coas armas dos Varela, e Ulloa.

Igrexa parroquial de San Salvador de Vilar de Donas.
Palas de Rei. Lugo.

Niste estudo tentamos abranguer un pouco nas distintas disciplinas da Historia para tratar de coñecer mellor o pasado dos devanceiros que moraban nistas terras, os cales deixaron á posteridade as súas testemuñas, para non ficar no esquecemento nas igrexas e nas moradas; se ben denantes podían por de manifesto a súa preminencia social e económica, hoxe deberían ser un interesante legado do pasado e motivo de fachenda para os actuais conveciños, noustante todo isto esquecese, e son todavía pouco recoñecidas e valoradas nos tempos que estamos a vivir.

fecit 1994.

fecit MMYL.

Figura 6. Sartego e xacente de Vasco Pérez de Temes, armoriado coas primitivas armas desta linaxe. Século XIV.

Igrexa parroquial de Santiago de Lousada. Carballedo. Lugo.

APÉNDICE DOCUMENTAL

A

1614, novembro, 28.- Lugo.

Manda testamentaria do Lic. Francisco Rodríguez Varela, alcalde ordinario de Lugo, relativa ó seu enterramento.

A CORUÑA, ARG, Fondo Marquesado de San Martín de Hombreiro, caixón 103, mazo 50, núm. 42, 5º, **orixinal**, castelán, letra procesal.

(...)

Yten mando que mis carnes pecadoras sean depositadas en una de las sepulturas que dona María de Prado, mi muger, tiene en la yglesia mayor desta ciudad de Lugo, y se lo supliquen a los senores deán y cabildo den licençia para que aga el dicho depossito en una de las dichas sepulturas, y no aviendo lugar, mando que mis carnes sean llebadas al monesterio del Señor San Françisco desta ciudad, y allí se sepulten y depositen en la parte y lugar que más cómodamente pareçiere al padre vicario de quien fió esto, y de allí mi erederio en el mayorasgo de los paçios de San Fiz d´Asma sea hobligado a *traducir* (*sic*) e trasladar mis guesos y llebarlos a la mí capilla de la yglesia de Senor San Fiz d´Asma, donde le tengo puesto por grabamen aya de decer el dicho entierro y se ofrenda con mi cuerpo lo que pareçiere a mis complidores (*tachado*).

(...).

B

1659, abril, 12.- Lugo.

Manda testamentaria de don José Arias de Prado, rexidor de Lugo, relativa ó seu enterramento.

A CORUÑA, ARG, Fondo Marquesado de San Martín de Hombreiro, caixón 103, mazo 50, núm. 42, 7º, **traslado notarial**, castelán, letra bastardilla española.

(...)

Y siendo detterminada la diviña volunttad, que passe desta vida a la otra, mando que mi cuerpo sea sepultado en la yglessia cathedral desta ciudad y en la sepoltura que comprare o dispusiere el señor regidor Juan Ortega del Castillo, mi suegro. Y después de consumida la carne en ella, mis guessos sean trasladados a la yglessia

de San Fiz de Asma, y a la capilla mayor, en uno de los dichos que en ella están, y donde están enterrados mis padres y abuelos.

(...).

C

1750, octubre, 3.- San Fiz de Asma.

Nota simple dunha partida de defunción de don Ignacio de Prado e Lemos, expedida polo párroco de San Fiz de Asma.

A CORUÑA, ARG, Fondo Marquesado de San Martín de Hombreiro, 9-51, **copia simple**, castelán, letra bastardilla española.

Certificación dada por don Balthasar López, cura de San Fiz de Asma, inserta una partida de la qual resulta que en tres de octubre de 1750 se ha dado sepultura en dicha parroquia y lucillo que está en el coro, al lado de la epístola, a don Ygnacio de Prado y Lemos, que recibió los Santos Sacramentos; e hizo testamento por delante Antonio Gómez, vecino de Chantada, dejando por su heredero a un hijo natural llamado don Domingo Antonio de Prado.

D

Notas tiradas do “Libro Segundo de Fábrica de la iglesia parroquial de San Félix de Asma (1918-1919)”, sin foliar, do Arquivo Diocesano de Lugo.

Año 1859.- Dar pintura a las columnas del altar mayor, puertas de la iglesia y tornavoces del púlpito, y otras cosas, 146 reales.

Año 1866.- Reja del tragaluz del coro y un cristal, 24 reales.

Año 1867.- Escalera, rateficación del sombrero del púlpito, 66 reales.

Año 1867.- El maestro picapedrero, 34 reales por baldosar y preparar el plano para la barandilla de madera del altar mayor, 34 reales.

Año 1894.- Dorar las molduras de los dos camarines del altar mayor de dicha iglesia, incluso las puertas de la Santísima Virgen, 50 pesetas.

Año 1895.- El cantero que rectificó el baldosado de la iglesia, 20 pesetas.

Año 1895.- De ensanchar la puerta de la sacristia y arreglar la puerta del bautisterio, 8 pesetas.

Año 1898.- De reparar y pintar el retablo del altar mayor de la iglesia que se había remitido y destruido por una exhalación eléctrica, 55 pesetas.

Año 1899.- Dorar las molduras del retablo del altar mayor incluso los capiteles y pedestales de los santos, 55 pesetas.

Año 1900.- Y por pintar y dorarle, incluso la figura de la Paloma que contiene, como símbolo del Descendimiento del Espíritu Santo, 50 pesetas.

Año 1903.- De la pintura azul con aceite de linaza a la techumbre del coro de la iglesia para conservación de su madera, que amenazaba destrucción por la intemperie y desplomarse, invirtiendo en ella 16 cuartillos de aceite, incluyendo con esto el jornal de los maestros, importó 24 pesetas.

Año 1903.- De adornar con especie de dosel la parte superior del coro de la iglesia, que por la mucha altura de sus paredes, difícilmente se les daba blanco, y de dar cal al interior de la iglesia, 40 pesetas.

Año 1904.- Del pago contratado por los dueños de la *cortiña* contigua a la iglesia y cementerio, por mudar la entrada de carro de ante el frontis de la iglesia, que impedía el alargue del cementerio, y entrar los cerdos en la iglesia muchas veces, cuando por dicho estorbo no podía cerrarse por delante la iglesia, 55 pesetas.

Año 1906.- De la restauración de la imagen de la Virgen del Carmen, en la que prendió fuego en el altar, 13 pesetas.

Año 1907.- Alargar el muro del atrio ante el frontis de la iglesia, porque penetraban cerdos durante la Misa en los días feriados y en otras funciones.